

VRIJWILLIGERS ZORGEN VOOR DE ONTWIKKELING VAN EEN BIJZONDERE FLORA LANGS EEN SPOORBAAN

H. van Houts, Paulus Holtenstraat 14, 6031 CS Nederweert, IVN-Weert e.o.

In de regio Weert tref je zoals op vele plaatsen elders nog kleinschalige natuurterreinen aan langs kanalen, spoorbanen en wegen. Stukjes natuur, die -mits met zorg beheerd- van bijzonder belang zijn voor de flora en fauna, zoals uit het onderstaande artikel blijkt. Een terrein, dat in dit kader bijzondere aandacht verdient is de "Schaapsdijk", genoemd naar een ter plaatse lopend pad. Het ligt langs de spoorlijn Eindhoven-Weert.

HISTORIE

In het begin van deze eeuw werd de omgeving van de Schaapsdijk gekenmerkt door wat natte heide en broekbos. Op de lemige zandgrond kwam een orchideeënrijke variant voor van de plantengemeenschap van natte heide. Restanten hiervan zoals o.a. Dopheide, Klokjesgentiaan en Gevlekte orchis zijn nu nog in het terrein te vinden. Na de aanleg van de spoorlijn en het in cultuur brengen van bos en heide kon de oorspronkelijke flora zich nog ten dele handhaven op de brede buitenbermen.

Voor een betere afvoer van water van de agrarische percelen in de omgeving werd een spoorloot - in beheer overgenomen door het Waterschap - uitgediept en verbreed. Deze ingreep en de ontwatering van de belendende percelen in het kader van de plaatselijke ruilverkaveling leidden tot verdroging van het terrein. De gevolgen voor de plantengemeenschap van natte heide bleven niet uit. Op een enkele uitzondering na is daar geen sprake meer van.

De herprofilering van de spoorbaan Eindhoven-Weert in 1995 heeft ook sporen nagelaten. Een buitenberm langs de waterlossing werd gedeeltelijk opgehoogd en geëgaliseerd. Kruiden zoals Muizenootje, Zandblauwtje en Jacobskruid gingen achteruit. Intensief contact en overleg met de aannemer van het werk en de Nederlandse Spoorwegen hebben er ongetwijfeld toe bijgedragen, dat schade aan de rest van dit natuurterrein beperkt bleef.

BEHEER TOT BEGIN TACHTIGER JAREN

Het beheer door de Nederlandse Spoorwegen beperkte zich tot het kappen van bomen en struiken en het afbranden van de buitenbermen. Het terrein bleef daardoor open. De bijzondere flora verdween door vergrassing grotendeels. Deze wijze van beheer duurde tot 1960. In dat jaar gingen de buitenbermen in eigendom over naar de gemeente Weert en bleven alleen de spoorbermen in beheer bij de Nederlandse Spoorwegen. Deze werden en worden nog regelmatig gemaaid.

Het onderhoud van de buitenbermen kwam toen op een laag pitje te staan met als gevolg dat zich hierop een rijke houtopstand heeft kunnen ontwikkelen ten koste van de aanwezige flora. Met name berk, Vuilboom en diverse soorten wilgen hebben gezorgd dat op korte termijn een brede houtsingel ontstond. De Struikheide, die ten gevolge van de verdroging van het terrein al meer voorkwam dan de Dopheide werd grotendeels verdrongen door het Pijpenstootje. Ook de Stekelbrem, de Kruipwilg en de Gagel gingen achteruit.

BEHEER DOOR DE VENEL-WERKGROEP VAN HET IVN WEERT E.O.

Een keerpunt in het beheer van het terrein kwam 1984. In dit jaar startte de VENEL (Vrijwillig Educatief Natuur- En Landschapsbe-

heer) werkgroep van het Instituut Voor Natuurbeschermings-educatie (IVN) Weert het project Schaapsdijk langs de spoorlijn Eindhoven-Weert. Het beheer was en is gericht op het herstellen en het ontwikkelen van de flora en fauna. Voor een goed beheer zijn de zeer smalle en langgerekte vorm van het terrein en de ligging temidden van cultuurgronden een nadeel. Een van de motieven voor het handhaven van een gedeelte van de houtsingel op een van de buitenbermen is dan ook het inwaaien van meststoffen beperken.

HET TERREIN

Het terrein dat wordt beheerd heeft een oppervlakte van ongeveer 2 ha. en het omvat behalve de spoorbermen met sloot de buitenbermen. Deze laatste hebben een breedte die varieert van drie tot tien meter. Akker- en weiland vormen de begrenzing en dat betekent een vrij geïsoleerde ligging van het gebied. In het kader van een ruilverkaveling is in de omgeving bos aangeplant en dit heeft het isolement gedeeltelijk doorbroken. De afstand tot het Weerterbos (gemengd bos) en de dennenbossen en zandverstuiving van de Weerter- en Budelerbergen is niet zo groot. Een grote barrière is de autosnelweg (A2) tussen het Weerterbos en de Schaapsdijk.

De buitenbermen en de waterlossing/spoorloot hebben de belangrijkste waarde voor de flora en fauna.

Om een indruk te geven van dit natuurgebied wordt hierna de ontwikkeling van een onderdeel van het terrein, bestaande uit een buitenberm met houtsingel en waterlossing met werkp pad, nader belicht en middels een tweetal foto's in beeld gebracht.

HOUTSINGEL

Na 14 jaar beheer heeft de houtsingel een open karakter gekregen. Het aanvankelijk dichte bos, waarin vooral berk en in mindere mate wilg, Vuilboom en Ratelpopulier domineerden bestaat nu uit een vrij smalle geslo-

ten singel (struweelrand) van hoog opgroeiende wilgen met enkele berken, Ratel-populieren en eiken. In de rand komt veel braamstruweel voor.

In de door kappen ontstane open strook, die wordt gekenmerkt door een kruidenrijke vegetatie, komen vrijstaande Vuilbomen en wilgen verschillend van soort en leeftijd voor.

De structuur van de houtsingel heeft inmiddels het beoogde doel bereikt:

- 1 een dichte buffer van vooral wilg langs de akker.
- 2 een open structuur met vrijstaande struiken, verschillend van soort en leeftijd.
- 3 geen bomen met brede kronen (schaduwwerking en vochtonttrekking)
- 4 een zeer kruidenrijke vegetatie.
- 5 een goede zoom- en mantelvegetatie voor de vlinders.

In de toekomst zal het werk zich in hoofdzaak kunnen beperken tot het verjongen van het struweel en het kappen van berken en de houtopslag en braamstruweel.

Het veranderen van de monotone vegetatie van Pijpenstrootje in de open strook voor de struweelrand tot een kruidenrijke heide of kruidenrijk grasland zal nog wel de nodige jaren vergen, vooral op de voedselrijke plekken. De grootste vooruitgang is geboekt op die plaatsen, waar in de eerste jaren van beheer voor openheid werd gezorgd en waar door maaien/plaggen gunstige voorwaarden werden geschapen voor de vestiging van diverse kruiden, zoals: Struikheide, Dopheide, Liggende vleugeltjesbloem, Gevlekte orchis, Stekelbrem en Klokjesgentiaan. Hier en daar zijn inhammen in de houtsingel gemaakt om warme en extra beschutte plekken voor insecten te krijgen. Ter afwisseling worden struiken gespaard ten behoeve van een rijk geschakeerde vegetatie, waardoor zonnige en schaduwrijke en warmere en koele plekken elkaar afwisselen.

Belangrijkste natuurwaarden:

- 6 De houtsingel vormt een belangrijk element in het landschap. De rijke structuur en de verscheidenheid aan wilgen geven daar een extra dimensie aan, vooral voor insecten, die lang kunnen profiteren van de bloeiende wilgen.
- 7 In het terrein voor de houtsingel komen bijzondere planten voor zoals: Gevlekte orchis, Welriekende nachtorchis, Liggende vleugeltjesbloem, Klokjesgentiaan,

Dubbelloof, Echt duizendguldenkruid en Echte sleutelbloem.

FIGUUR 1
Situatie omstreeks 1985. Vrij dicht bebost terrein met karrenspoor en waterlossing.

WATERLOSSING MET WERKPAD

De waterlossing, die vanaf 1980 werd beheerd door het Waterschap heeft, zoals hiervoor reeds werd aangegeven, een belangrijke functie voor de waterhuishouding. Enkele keren per jaar kreeg ze een maaibeurt evenals de taluds. Maaisel en bagger uit de sloot werden op het werkp pad gedeponeerd en bleven daar liggen. Dit leidde tot een grote verrijking met als gevolg een snelle achteruitgang van bijzondere planten, zoals de Klokjesgentiaan en de orchideeën.

In 1984 nam Venel-werkgroep het beheer van de sloot met werkp pad over. Eind september, als de meeste zaadvorming van de planten heeft plaatsgevonden, worden de taluds gemaaid en de sloot opgeschoond.

Om bij het opschonen van de sloot in het najaar zwaar werk te besparen wordt de bodem de gehele zomer schoongehouden. Een klein stukje, waar in een droge zomer nog lang water blijft staan, wordt ongemoeid gelaten ten behoeve van de voortplanting van o.a. de Alpenwatersalamander. Het maaisel en de slootbagger worden met de kruiwagen afgevoerd naar een container, die de gemeente Weert kosteloos beschikbaar heeft gesteld. Hoewel dit afvoeren arbeidsintensief en zwaar is wordt hieraan toch de voorkeur gegeven boven het gebruik van voertuigen. Deze verdichten de bodem en beschadigen de jonge plantjes. Waar geen heide voorkomt heeft het verschalend beheer gezorgd voor een rijkere kruidenvegetatie.

Belangrijkste waarden:

- Waterlossing
- 8 Alpenwatersalamander
- 9 Bermpje
- 10 Groene en Bruine kikker en Gewone pad
- 11 *Somatichora flavomaculata* (Bandheidlibel). Deze zeldzame libel is al enkele jaren waargenomen.
- 12 Liggende vleugeltjesbloem, Echt duizendguldenkruid en Blauwe knoop

WERKPAD

In de zomer is het pad een zee van bloemen. De Grote ratelaar bloeit massaal. Andere planten zijn: Schermhavikskruid, Boskruiskruid, Wilde peen, Wilde bertram, St. janskruid, Vogelwikke e.a. Soorten als Kleine bevernel, Duizendguldenkruid en Liggende vleugeltjesbloem zijn een aanwijzing voor een bijzondere flora. Struikheide en Stekelbrem komen op gang, hetgeen wijst op een hoge mate van verschralling.

De bloemenrijkdom is een waar paradijs voor de insecten, vooral de vlinders. Het aantal planten dat hier de afgelopen 15 jaar is geïnventariseerd bedraagt meer dan 250 soorten.

Heel langzaam heeft zich een verschuiving voorgedaan. Soorten als Berenklauw, Engewortel, Bijvoet, Akkerdistel en grassen als Kropaar, Glanshaver, Kweek en Witbol zijn

FIGUUR 2
Situatie 1994. Dezelfde omgeving.
Een "paradijselijke" flora.

bijna geheel verdwenen. De hiervoor eerder genoemde soorten zijn daarvoor in de plaats gekomen. Kwetsbare planten zijn verdwenen als gevolg van het inwaaien van gewasbestrijdingsmiddelen tijdens het besproeien van de belendende akkers.

VLINDERVRIENDELIJK BEHEER VOOR HET GEHELE GEBIED

Gedeelten van het terrein worden gefaseerd en handmatig gemaaid. Eind september wordt meestal begonnen, waarbij de nog bloeiende planten worden ontzien ten behoeve van de (laatste) vlinders. In de niet gemaaid gedeelten van het terrein kunnen eijtes, rupsen, poppen en eventueel vlinders overwinteren. Omdat op de spoorbermen als gevolg van aanvoer van grond van elders tijdens de herprofilering geen bijzondere flora is te verwachten worden deze om de twee jaar gemaaid, zodat zich een ruigtekruiden-

vegetatie kan ontwikkelen. De planten van zo'n vegetatie zijn van bijzonder belang voor de vlinders. Ruigtekruiden zijn niet gebaat bij frequent maaien. Nadeel van niet maaien is een sterke ophoping van strooisel, waar maar weinig soorten planten tegen bestand zijn. Het streven blijft gericht op een zo groot mogelijke soortenrijkdom om een rijke bloei te krijgen gedurende een langere periode, hetgeen van groot belang is voor de insecten, in het bijzonder voor de vlinders. In het terrein worden ieder jaar ruim 25 soorten dagvlinders waargenomen. De soorten en de aantallen duiden op een goed en ecologisch verantwoord beheer. Vlinders zijn daar een goede graadmeter voor.

WIJZIGING IN HET BEHEER

De nadruk van het beheer heeft zich vanaf het begin gekenmerkt door de inzet van mankracht. Op jaarbasis komt dat al gauw neer op 400 tot 500 manuren. Hoewel in de beginjaren incidenteel is geplagd zal dit alleen nog plaats vinden als een meerwaarde wordt verkregen boven het met de zeis maaien. Het zo kort mogelijk maaien van de vegetatie - om

een open zode te krijgen - is vooral van belang voor het kiemen van de zaden en de ontwikkeling van de jonge planten. Het afvoeren van het maaisel zal blijven geschieden met de kruiwagens om beschadiging en verdichting van het terrein te voorkomen.

In 1998 is een uitzondering gemaakt op het handmatig maaien. Het maaien van de taluds - met veel opslag van braam - van de diepe en brede waterlossing is zwaar en ongemakkelijk werk en daarom zijn deze in 1998 voor het eerst machinaal gedaan. Met een buitenberm, die vrij veel beschadigd werd tijdens de herprofilingswerkzaamheden van de spoorbaan, gebeurt dat ook al enkele jaren.

Het voordeel ervan is dat de vrijwilligers meer tijd kunnen vrijmaken voor de overige werkzaamheden, zoals o.a. het gefaseerd maaien van het terrein, het verjongen van de struweelrand en afzetten van houtopslag. Natuurlijk zullen de gevolgen voor de flora en fauna kritisch worden gevolgd, zodat bijstelling kan plaatsvinden als dit wenselijk wordt.

HET GAAT DE GOEDE KANT OP

De flora en fauna van het natuurterrein aan de Schaapsdijk hebben zich vanaf 1984 - na de overname van het beheer door de Venelwerkgroep van het IVN Weert - goed ontwikkeld.

Uit contacten met inwoners uit de regio, die deze omgeving van vroeger kennen, blijkt dat deze zich nog een duidelijk beeld kunnen vormen van de toestand van het natuurterrein voor 1984 en dat ze de verbeteringen "aan de spoorbaan" door toedoen van de vrijwilligers als zeer positief ervaren. Ook de "NS" zit op het goede "spoor", want natuurvriendelijk maaien van de spoorbermen door aannemers wordt niet alleen gepropageerd maar zelfs betrokken bij de beoordeling van de kwaliteit van het geleverde werk.

Deze positieve factoren zijn een extra stimulans voor de vrijwilligers van de Venelwerkgroep om de ingeslagen weg voort te gaan.